

Институт за македонска литература, Скопје

СПЕКТАР	год. XLI	бр. 81	стр. 270	Скопје, 2023
---------	----------	--------	----------	--------------

Редакција:

д-р Гоце Смилевски (Македонија, главен и одговорен уредник),
д-р Петер Иванич (Словачка), д-р Горан Калоѓера (Хрватска),
д-р Ала Шешкен (Руска Федерација), д-р Лех Мјодински (Полска),
д-р Намита Субиото (Словенија), д-р Емине Инанир (Турција),
д-р Даниела Костадиновиќ (Србија),
д-р Валентина Миронска-Христовска (Македонија),
д-р Славчо Ковилоски (Македонија), д-р Тамара Ќупева (Македонија),
м-р Славица Петровска-Ѓорѓевска (Македонија, извршен уредник)

**Текстовите се рецензирани од рецензенти
во потесната научна област на секој од објавените прилози**

Излегува двапати годишно

Изданието е објавено со материјална поддршка на
Министерството за култура на Република Северна Македонија

Адреса:

Институт за македонска литература
(за списанието „Спектар“)
Григор Прличев 5, п.фах 455
1000 Скопје
тел./факс (02) 3220-309

електронска верзија на списанието
spektar.edu.mk
iml.edu.mk/спектар/

Скопје, 2023

“SPEKTAR” INTERNATIONAL LITERARY SCIENCE JOURNAL

Institute of Macedonian Literature, Skopje

SPEKTAR	Vol. XLI	№ 81	pp. 270	Skopje, 2023
---------	----------	------	---------	--------------

Editorial board:

Goce Smilevski (Macedonia, Editor in Chief), Peter Ivanič (Slovakia),
Goran Kalogjera (Croatia), Ala Sheshken (Russian Federation),
Lech Miodyński (Poland), Namita Subioto (Slovenia),
Emine Inanir (Turkey), Danijela Kostadinovic (Serbia)
Valentina Mironska-Hristovska (Macedonia),
Slavcho Koviloski (Macedonia), Tamara Kjupeva (Macedonia),
Slavica Petrovska-Gjorgjevska (Macedonia, Executive Editor)

All submissions are peer reviewed

Published twice a year

This issue is supported by Ministry of Culture of
Republic of North Macedonia

Address:

Institute of Macedonian Literature
(for Spektar)
Grigor Prlichev 5, POB 455
1000 Skopje
Republic of North Macedonia
phone/fax ++389 2 3220-309

e-version of journal at:
spektar.edu.mk
iml.edu.mk/cnekrar/

Skopje, 2023

СОДРЖИНА / CONTENT

ПОВОДИ

OCCASIONS

Научен собир по повод 110 години од раѓањето на проф. д-р Кирил Пенушлиски и 50 години од објавувањето на целокупниот опус на Марко Цепенков во 10 тома / Scientific gathering on the occasion of 110 years since the birth of Prof. Dr. Kiril Penushliski and 50 years since publication of the complete works of Marko Cepenkov in 10 volumes

Наташа Аврамовска / Natasha Avramovska

ПОЗДРАВНА РЕЧ НА ДИРЕКТОРКАТА НА ИНСТИТУТОТ ЗА
МАКЕДОНСКА ЛИТЕРАТУРА ПРИ ОТВОРАЊЕТО НА НАУЧНИОТ
СОБИР..... 9

Марко Китевски / Marko Kitevski

ДЕЛОТО НА КИРИЛ ПЕНУШЛИСКИ ВО ОДБРАНА НА
МАКЕДОНСКИОТ НАЦИОНАЛЕН ИДЕНТИТЕТ / The Work of Kiril
Penushliski in Defense of the Macedonian National Identity..... 13

Ермис Лафазановски / Ermis Lafazanovski

ПЕДЕСЕТ ГОДИНИ ОД ИЗЛЕГУВАЊЕТО НА ДЕСЕТТОМНОТО
ИЗДАНИЕ *МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ УМОТВОРБИ* ОД М. ЦЕПЕНКОВ
ВО РЕДАКЦИЈА НА КИРИЛ ПЕНУШЛИСКИ / 50 Years Since the Release
of the Ten-Volume Edition of *Macedonian Folklore* by M. Cepenkov Edited by
Kiril Penushliski..... 25

Ана Мартиноска / Ana Martinoska

АМАНЕТ ОД РАБОТНАТА СОБА НА ПЕНУШЛИСКИ / Legacy From
Penushliski's Study Room 35

Валентина Миронска-Христовска / Valentina Mironska-Hristovska

УНИВЕРЗАЛНОТО, КОЛЕКТИВОТО И ЛИЧНОТО ВО ЗАПИСИТЕ НА
МАРКО ЦЕПЕНКОВ / The Universal, the Collective and the Individual in the
Whritings of Marko Cepenkov 47

По повод 80 години од смртта на Кочо Рацин/ On the occasion of the 80th
anniversary of Kocho Racin's death

Лорета Георгиевска-Јаковлева / Loreta Georgievska-Jakovleva

СЕКОЈ НАРОД ЈА ПЕЕ СВОЈАТА ПЕСНА / Every Nation Sings Its Own
Song 61

**ЛИТЕРАТУРНА ИСТОРИЈА
LITERARY HISTORY**

Славчо Ковилоски / Slavcho Koviloski

ПРВАТА МАКЕДОНСКА РЕГИСТРИРАНА ДИЈАЛОШКА ТВОРБА ОД
ЖЕНА: *ПЕНКА И МАРИКА* НА АНАСТАСИЈА МИЛОШОВА ОД 1896/97
ГОДИНА / The First Macedonian Registered Drama by a Woman: *Penka and
Marika* by Anastasia Miloshova from 1896/97 77

Славица Петровска-Ѓорѓевска / Slavica Petrovska-Gjorgjevska

ПРОБЛЕМОТ НА МИГРАНТСКАТА ЛИТЕРАТУРА И МАКЕДОНСКИТЕ
ЕГЗОФОНИЧНИ АВТОРИ ОД КРАЈОТ НА XIX И ПОЧЕТОКОТ НА XX
ВЕК / The Problem of Migrant Literature and Macedonian Exophone Writers
From the End of the XIX and the Beginning of the XX Century 85

**СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА КНИЖЕВНОСТ
CONTEMPORARY MACEDONIAN LITERATURE**

Ана Витанова-Рингачева / Ana Vitanova-Ringacheva

ОД ВРЕМИЊА СТАРИ, ПРЕСЛИКАНА СЛИКА (Кон поемата
Крале Марко по втори пати од Славчо Ковилоски) / “A Picture Copied
From Old Times” (On the Poem *King Marko, For the Second Time*
by Slavcho Koviloski)..... 103

Сашо Огненовски / Sasho Ognenovski

ТЕНКИТЕ НИШКИ НА ЧОВЕШТВОТО ИЛИ ТРИДЕЦЕНИСКОТО
БИТИСУВАЊЕ НА КНИЖЕВНОТО ДЕЛО НА ЛИДИЈА ДИМКОВСКА
/ The Thin Threads of Humanity or the Three Decades of Lidia Dimkovska’s
Literary Work 115

ЛИТЕРАТУРНИ ВРСКИ LITERARY CONNECTIONS

Габриела Ивановска / Gabriela Ivanovska

РЕДОТ ВО НЕРЕДОТ И ПРАЗНИНАТА НА ФОРМАТА (Една можна средба меѓу Валтер Бенјамин, Зен-будизмот и исцелителната моќ на книгите низ призмата на теоријата на афекти во *Книјата за формата и празнината* на Рут Озеки) / The Order in the Disorder and the Emptiness of the Form (A Possible Encounter Between Walter Benjamin, Zen Buddhism and the Healing Power of Books Through the Prism of the Affect Theory in Ruth Ozeki's *The Book of Form and Emptiness*)..... 135

Ана Јовковска / Ана Jovkovska

ТРАУМАТА И БОЛКАТА КАКО ИЗВОРИ НА ЖЕНСКОТО ИСКУСТВО ВО РОМАНИТЕ *ОБВИНЕТА* НА СЛАВЕНКА ДРАКУЛИЌ И *ОБРАЗОВАНА* НА ТАРА ВЕСТОВЕР / Trauma and Pain: the Core of the Female Experiences in *The Accused* by Slavenka Drakulic and *Educated* by Tara Westover..... 147

Златко Панзов / Zlatko Panzov

ХАМВАШ ЗА ЕВРОПА И НЕЈЗИНИОТ ОДНОС КОН ОСТАНАТИОТ СВЕТ, МИТОТ ЗА НАУКАТА И САМОТИЈАТА / Hamvas on Europe and Its Position Toward the Rest of the World, the Myth of Science and Loneliness... 165

ТЕОРИЈА – ПОЕТИКА THEORY – POETICS

Африм Реџеџи / Afrim Rexhepi

ЕСТЕТИКАТА И НЕЈЗИНАТА ВРЕДНОСТ ВО КНИЖЕВНОСТА / Aesthetics and Its Value in Literature 181

Славица Србиновска / Slavica Srbinovska

ФИЛОЗОФИЈАТА И ЕТИКАТА ВО ФИЛМОТ *ПЕРСОНА* / Philosophy and Ethics in the Film *Persona*..... 197

Саша Станишиќ / Sasha Stanishikj

ВИДЕОИГРИТЕ ПОМЕЃУ ПРИКАЗНАТА И ИГРИВОСТА / Video Games Between Story and the Playfulness..... 221

**МИТ – ФОЛКЛОР
MYTH – FOLKLORE**

Ленка Татаровска / Lenka Tatarovska

УБАВАТА КОМУНИКАЦИЈА (Низ светогледот на народната филозофија) /
Good Communication (Through the Aspects of Folk Philosophy) 235

**ПРИКАЗИ – РЕЦЕНЗИИ – ОСВРТИ
REVIEWS**

Наташа Аврамовска / Natasha Avramovska

КОМПАРАТИСТИЧКИ ДВОГЛЕДНИ ОГЛЕДИ

(Соња Стојменска-Елзесер: *Книжевен бинокулар*, Институт за
македонска литература, Скопје, 2022)..... 259

Валентина Миронска-Христовска / Valentina Mironska-Hristovska

МАКЕДОНСКАТА КРИТИЧКА МИСЛА ВО XIX ВЕК

(Славчо Ковилоски: *Македонската книжевна критика во XIX век*,
Институтот за македонска литература, Скопје, 2022) 265

**СОВРЕМЕНА
МАКЕДОНСКА КНИЖЕВНОСТ**

**CONTEMPORARY
MACEDONIAN LITERATURE**

Ана Витанова-Рингачева

Универзитет „Гоце Делчев“ во Штип

Филолошки факултет

ana.ringaceva@ugd.edu.mk

**ОД ВРЕМИЊА СТАРИ, ПРЕСЛИКАНА СЛИКА
(Кон поемата *Крале Марко* по вторпат од Славчо Ковилоски)**

Клучни зборови: Крале Марко, јунак, поема, традиција.

Да бидам ѝодобар човек?

Не знам како се сѝанува.

Полош можам ушѝе сеѝа.

(Крале Марко ѝо вѝорѝаѝи, С. Ковилоски)

Книжевно-јазичниот печат на македонската литература и култура му ја предочува на светот сликата за постоењето на македонскиот културно-јазичен идентитет, не помалку значаен и вреден во однос на сите други. Културниот идентитет на еден народ најтемелно се исчитува преку книжевните дела напишани на јазикот којшто тој народ го говори, јазикот на кој создава и суштествува. Книжевните дела се вградени во културниот систем на секој народ, кој своето устројство го гради врз фолклорните, историските и културолошки темели. Книжевноста, „другото лице на човештвото“ (Кулавкова 2020: 199) е трезор во кој се чуваат јазикот, историјата, традицијата, колективната свест, духот на времето, таа е вредното културно наследство по кое светот нè препознава. Токму тој свет тежнее кон целосна слобода на духот, состојба која неминовно ја поттикнува креативната сила на човекот. На човекот му е нужна слободата, за да може да се раскрили, да создава светови во кои мислата слободно ќе гради нови и богати асоцијации. Таквата слобода најсилно се чувствува во поезијата. Од нејзината суштина се екстрахира стихот, како најчиста есенцијална

супстанца на духот. Песната е супстанцијата на вечниот живот, таа никогаш не згаснува, само се пресоздава, се преобликува минувајќи низ фазите на цикличност, за да се појави во нова форма, со нова убавина. Поезијата е доминанта која постои а пропо сите менливи и минливи форми на материјалната култура. Поезијата е чувствување, толкување и доживување на светот во нас и околу нас, таа е гласен отпор против сиот примитивизам и варваризам што го оптоварува(ле)ат светот, некогаш и денес. Песната поседува неверојатна сила да го распарчи и одново состави човекот, да го соочи со смртта (симболична), да ја доживее и одново да го роди, нов и сосема поинаков од неговиот претходник. Песната, налик на „единствената на светот“ жена, мајка, сестра во блажеконеескиот „Болен Дојчин“, повива, составува, со збор лекува, исправа, препородува, дава живот и низ него нè води.

Нашата современа македонска поезија останува силно и страшно врзана со епските теми и ликови коишто се препознатлив белег на народната поетска традиција. Традицијата не е она што некогаш било и останало само како спомен од некое одамна минато време, напротив, таа е жив и жилав организам кој непрестајно пулсира и дише низ секој збор создаден од перото на писателите. „Според Елиот и Гадамер традицијата е по природа јазична, без разлика дали трансмисијата се врши по писмен или устен пат“¹. Јазикот и традицијата се заемно условени и нераскинливи, тој (јазикот) е жив и жилав исто колку и таа (традицијата) и без нив не може да се говори за културно-јазичен континуитет на еден народ. Современиот македонски јазик денес е длабоко вкоренет во народниот јазик, на кој со векови се создавала македонската народна традиција и култура. Традицијата во себе содржи обрасци коишто се вдомиле како резултат на постојаните комуникациски врски со соседните балкански земји и култури. „Меморијата за минатото на балканските народи ја црпи својата енергија од митолошко-фолклорните, историско-политичките, но и социјални и културни искуства на колективот. На Балканот, меморијата и историјата се две долги, цврсти и јазлесто испреплетени нишки на јажето што го држи овој простор длабоко вкотвен, но постојано брануван“ (Витанова-Рингачева 2021: 158). Како посебна тема за проучување се наметнува темата за споделеното културно наследство на балканските

¹ Види во: Зоран Анчевски. *За ѿпрагицијата*. Скопје: Магор, 2007, 92.

народи, кое има универзален предзнак. Сакаме да потенцираме дека синтагмата „споделено културно наследство“ во современ контекст наидува на голем број историски, политички, социолошки, општествени и културолошки толкувања, коишто се проблематизираат. Сепак, ние се изземаме од таквиот пристап којшто не е целисходен за нашиот труд.

Колективната меморија на Балканот чува ликови на епски јунаци (Марко Крале, Болен Дојчин, Деца јунаци и сл.) и нивните антиподи (Арапот, Црна Арапина, Турчинот и сл.) кои се дел од културната меморија на секој народ поединечно, а сите заедно имаат обединувачка функција. Гледано од историско-книжевен аспект овие фигури постојано доживувале реинтерпретации во согласност со социоисториските контексти. Но, она што е наш фокус е митската, фолклорна и историска фигура на Марко Крале како инспирација за создавање на современи интерпретации во рамки на македонската книжевност. Последно такво дело е поемата *Крале Марко, ѝо вѝорѝаѝѝ* на современиот македонски писател и истражувач Славчо Ковилоски, најдобрата поема за 2018 година што ја доби наградата „Григор Прличев“.

Ако се погледне творечката актива на Ковилоски, ќе се забележи неговата фасцинираност од ликот на епскиот јунак Крале Марко, кој се појавува како предлошка во неговите дела. Првото појавување на мотивот Крале Марко во книжевниот опус на Ковилоски се среќава во 2010 година, кога од печат излегува монодрамата *Крале Марко (или синоѝ на Волкашин)*, во која „на еден чудесен начин Крале Марко се појавува повторно по шестотини години од неговата смрт (или исчезнувањето од светот) и му се обраќа на македонскиот народ, а самото тоа е индиција дека станува збор за монодрама која ги содржи во себе и историското (факцијата) и имагинарното (фикцијата)“ (Младеноски 2012: 179). Во 2011 година излегува од печат романот *Синоѝ на кралоѝ* во кој ликовите во улога на наративни гласови ја раскажуваат својата страна на приказната. Историскиот лик на Кралот Марко и ликот кој останал како симбол во културната меморија на македонскиот народ, се прекршуваат во книжевниот лик што го создава авторот. Во епосот на јужнословенските народи, Крале Марко е доминантна фигура, лик кој ќе доживее најбројни модификации и книжевни интерпретации. Поетските остварувања во кои се допираат минатото и сегашноста, историското и книжевното, реалноста и фикцијата, во современата македонска книжевност не се нови. Големиот Конески го направи

најуспешниот обид, од длабочините на традицијата да ја извади на виде-лина материјата којашто со векови ни го хранела духот, така создавајќи ја „песната-бездна“ за која говореше Георги Старделов. „Песните од овој вид, во кои современото ненаметливо се вплетува во митското и легендарното / ги брише / границите меѓу историјата и денешнината“ (Ѓурчинов 1976: 89-92). Токму на просторот каде што се брише границата, егзистира современиот човек, се бори со себе, со природата, со судбината, со она што не може да го промени, а не престанува да се обидува и да се надева. Кралемарковската судбина ни е општочовечка споделена судбина, како некогаш одамна заедно да сме ги биле сите битки, заедно сме биле и во подвизите и во поразите, заедно сме славеа, но само смртта во осама сме ја дочекувале. Средбата со неговиот лик секогаш е средба со далечен познаник, намерник којшто поминал во нашиот сон, како некогаш одамна да сме делеле ист свет, а сега тој само навраќа на починка и пак заминува. „Тој свет е нешто што надоаѓа од некои исконски темни длабочини, ... од длабините на космичкото, од бездните на колективната свест, на колективното несвесно, од темните и изминатите архаични светови, од безвременските архетипски егзистенцијални начини на постоење“ (Старделов 1990: 145-146). Токму од таквите длабочини одново се појавува ликот на нашиот јунак-закрилник, сега како лик во поемата на македонскиот писател Славчо Ковилоски.

Самата поема композициски е составена од четири дела: *Пролој*, *Будењето на Крале Марко*, *Еѣилој*, *Преѣсказание на Крале Марко*. Легендата и историјата се испреплетуваат постојано, митологијата станува стварност, стварноста – митологија. Поемата *Крале Марко, ѿ вѣторѣи* не го поетизира веќе познатото клише на мотивот *одземање на силаѣа*, туку одново го раѓа јунакот, го буди во долгиот шестековен сон, за да го соочи со неговите потомци, оние за кои тој самиот страдаше. Некогашниот силен и непобедлив крал се буди од предолгиот сон, излегува од мрачните длабочини на Демиркаписката пештера, излегувајќи од подземниот свет, се појавува како човек меѓу луѓето. Антропоморфизацијата на епскиот јунак се случува пред очите на читателот, кој се соочува со целосно „соголување“ на јунакот Марко Крале, кој демитологизиран, се појавува во облека на обичен смртник. Свлекувањето на кафтанот направен од пребогатиот митско-фолклорен материјал, го поставува кралот во редот на смртните и несреќни луѓе, кои некогаш го славеа и воздигнувале,

чекајќи закрила токму од него. Марко Крале како фигура на меморија добива статус на книжевен лик во кој се преплетуваат ликот и личноста, станува идентификациски модел за читателот кој толку многу му се воодушевува. „Широката поставеност на поетскиот код, да асимилира разнородни функции и аспекти (митски, историски, социјален, културен, метафизички, сакрален, лудистички, ритуален, катарзичен, терапевтски), ја прави лирската песна да биде чувствителна спрема чудата, загатките и противречностите на светот“ (Ќулавкова 2018: 44). Токму таквата чувствителност ја поставува песната на местото на граничниот хронотоп меѓу јавето и сонот, историјата и фикцијата, меѓу животот и смртта, место на кое се прекршува реалното и ирационалното.

Авторот Ковилоски како да прави своевидна деконструкција на ликот на Марко Крале, но од аспект на себеоткривањето, себенаоѓањето и една контекстуална поставеност на ликот во однос на текстот. Ваквото постомодерно читање на една историско-легендарна фигура ја екстрахира целата хумана содржина што ликот ја носи во себе. Универзална е идејата за човекот и неговото место во светот, човекот како ангел и свер, човекот како светлина и мрак, човекот како битие на границата меѓу овој и оној свет е и идеја во сржта на поемата. Прологот започнува со стиховите: *Свер сум; анџел сум. / Две лица крие душавата моја*. Биполарната поставеност на ликот на Марко Крале и свер и ангел, и човек и бог, и ден и ноќ, и добро и зло е присутна во сите негови пројави и како историски и како книжевен лик. Не по своја волја тој поседува огромна сила, владее со неа, со неа насипува пат за доброто да помине, но со неа ги дразни злите духови кои, кога се будат, стануваат крволочни сверови чекајќи го во заседа, за да му ја одземат силата и да го покорат. Оската на темпоралноста се исцртува веќе во *Будењето на Крале Марко* кога по реторското прашање „Кој сум јас?“ започнува да се формира ликот на познатиот Крале Марко, *синоиј на Волкашина, роден во ниедно време, исџилен во мракоиј*. Со ваквата констатација, носечкиот лик со историска предлошка се мистифицира и добива атрибут на книжевна фикција. Има нешто големо во него, има нешто што не е од овој свет, некаква мистична прашина постојано лебди над неговата глава: *Ко сум се родил, се оџворило небо, / Се расџарале облаци, дождоџи лиел, џрџелец џашкал оџкај Плеџвар...* Роден од матката на природата, донесен со вода буица, сраснува со неа, се вообразува дека е посилен од неа, за на крајот да ѝ се предаде тивко и беспоговорно: *Не се џлашам*

од смрѣиѣи ѣшва, / ѣуку храбро ја расѣресувам за сивѣе коси / и ја ѣрескам од земјѣиѣи ѣверга. Токму тој Марко се буди во, за него непознато време, за да се соочи со човекот на новото време, оној човек кој не е истиот од порано, *ѣоѣежок е, смрди*. Колебањето на Марко Крале, неговата непостојаност, неговата дилема за сопственото (не)постоење, се импликација за нарушување на сликата за себството, лично и колективно. Разбудениот јунак се бара себе во новото време, се двоуми, како и во која форма да се прифати, а да биде корисен за себе и заедницата, за на крајот, разочаран и срозен, повторно да падне во длабок сон.

Ваквиот пристап е веќе познат во книжевноста, Слободан Мицковиќ со романот *Крале Марко* го проблематизира мигот на падот, не како лична судбина на јунакот, туку како колективен пад на моралот на целата заедница. „Ни треба тој нам и онаков каков што поколенијата го опеале, а ни треба и онаков каков што бил. Ни треба и нам за да го опејуваме зашто сега веќе немаме јунаци за опејување...тој јунак над јунаци, и сега ни треба, да нè зацврстува во надежта и да ни ја јакне верата. ...Чекаме... А него го нема“ (Мицковиќ 2003: 99). Ни треба јунак чија нога ќе го води племето напред, ќе разгазува пат, ќе гази и по трње и по какол, за да стигне до Калето што сам го изградил и на кое треба да биде крунисан. Нашиот народ постојани барал и создавал слики на големи јунаци, ги хиперболизирал, ги славел и опевал, за да му бидат поткрепа во зловреме. Но, времето на јунаците одамна не постои, сега секој од нас е јунак на својот живот, писар на својата судбина. Личната приказна на јунакот е заедничката приказна за колективот, кој никако да се промени на добро. Затоа и ликот на Марко Крале од поемата на Ковилоски, по поминатиот пат и виденото ќе рече: *Коѣа ќе дојде времето. / Коѣа свейоѣи ќе ѣобара јунаци. / ѣоѣаѣи ќе излезам од ѣеѣиѣерѣиѣа и ќе се јавам. Доѣоѣаѣи, од мене ни викоѣи, ни ѣлас.* Антејски е поривот за враќање назад, во времето на невиноста, во прегратките на прародителите, таму во чистотата и убавината човекот бара спокој. Тој порив е вечен, човекот го носи во себе и со себе и не престанува да се обидува да го достигне. Да се опстане во време кога за превласт се борат љубовта и омразата, насилството и мирољубието, доброто и злото, храброста и стравот, херојството и подлоста, значи да се биде Крале Марко на Песјо Брдце, да се оди храбро лице в лице со смртта, која и така постојано нè демне и неминовно ќе нè стигне.

Марко Крале е избраникот кој на својот грб треба да го понесе товарот на големата сила. Онаа сила којашто не секому се дава и не секому доликува, таа е привилегија, но и болка на одбраните, чии плеќи се доволно силни за да го носат големиот товар. Поединците со белег на митски јунаци најчесто се оние кои заслужуваат да ја добијат силата, дадена од Бога како дар. Во книжевноста се познати алузиите на релацијата Бог-јунак, како однос што се темели на релацијата сила-страв-почит. Токму таа релација се потенцира и овде: *Госѝог ме дарил со сила / Госѝог ќе ми ја земе, ако ѝ треба*, вели Марко Крале, сосема свесен за својата ништожност во однос на божјата волја. „Толку високиот степен на ситуирање на Марка во хиерархискиот однос спрема Бога само ја зголемува трагиката на неговиот пад и губењето на неимоверната сила. Од еден вид осаменик, поради големината на неговата сила, тој се претвора во друг вид осаменик, поради големината на неговиот пад“ (Анчевски 2007: 269). Марко Крале е одбраникот, *ѝосѝодар на својата ѝаѝа и радосѝи, живоѝи и смртѝи*, кој има сила да ја по(д)несе жртвата, да се даде себеси во сите битки водени волно и неволно, да се соочува со смртта постојано, да се бори со неа и да ја покори, сè до мигот кога Бог ќе одлучи да му ја одземе силата за да го соочи со сите направени гревови. Таквото соочување е тешко и болно, длаби по душата дури не ја испразни сета суштина од неа, сè дури телото не се распадне и на крајот не остане едно големо НИШТО. *Ред камен, ред ѝоѝи, солзи и крв*, тоа е еден човечки живот, тежок и краток. Подвигот и поразот се двете страни на една иста вистина, а човекот распнат меѓу нив, страда до бесознание.

Будењето како чин на премин од еден во друг свет, значи соочување со реалноста којашто има сосема поинаква боја од онаа на сонот. Во поемата, авторот го буди човекот Крале Марко, оној поразен мал човек кој присувајќи се на минатото ја гради сликата за некогашниот голем јунак, кој и покрај сè бил само човек смртник: *И да може ѝој – груѝиоѝи да ми ја види душата / како ѝиѝо може да ми ја види силата*. Ликовите еден по еден се будат од долгиот сон, се будат самовилите, ламјите, се будат побратимите и посестримите, се будат сите заборавени и исчезнати. Пред шестотини години од овој свет заминал Кралот Марко, за денес да се разбуди човекот Марко кој станал само сенка на големиот јунак, *во зловреме заминав, во зловреме дојдов*. Големите јунаци и водачи секогаш доаѓаат во зловреме, повикани да го водат народот, повикани да ја исполнат мисијата, но да не

се вообразат и да не забораваат кој и кога им ја дал силата. Ликот на Марко Крале во поемата на Ковилоски е лик на помирениот јунак, кој свесен за својот пад, сфаќа дека силата е во љубовта, почитта, добрината, верата, толеранцијата, силата е во доблеста да се прифати другиот како создателство на божјата промисла. Воведувањето на ликот на таткото на Марко Крале е постапка на валоризација на она што пробудениот Марко го гледа, но има потреба да го потврди. Ликот на таткото постојано како призрак се појавува и со него Марко Крале потајно води дијалог за она што го гледа:

*Веселиѣ лица ти нема, гледам само болка,
само ѣажни очи гледам и ѣобелени коси,
а ѣробовиѣ наши се со искршени ѣлочи,
со изѣребани имиња и изѣорени коски.
Лоши времиња дојдоа, синко....*

Крале Марко е нашиот, македонскиот шамански водач, медијаторот меѓу земјата и небото, неговиот лик силно потсетува на ликот на древните шамани, кои по тешките иницијацијски патешествија стануваат јунаци на својата заедница, ја чуваат и заштитуваат од силите на злото, инкарнирани во болести или природни катастрофи. Раѓањето на идниот шаман најчесто е обвиеено во мистика, минува денови на тешки искушенија додека да ги стекне шаманските моќи, општи со животните (најчесто коњот како најверен придружник на шаманот) кои се негови помошници, а тој го разбира нивниот јазик, а и јазикот на природата. Македонската народна традиција избилува со ликови на т.н. змејовите луѓе кои родени во чудни околности стануваат посредници меѓу земниот и небесниот свет, поседуваат огромна сила, најчесто во сон се борат со злото, а нивни најблиски помошници се животните. Претставата за јунакот и неговиот коњ има длабоки корени што водат до архаичните, митски времиња. Но, алузии на таквите претстави среќаваме во македонската усна и писмена книжевна култура, особено кога станува збор за епските јунаци. Коњот најчесто добива антропоморфни карактеристики, па јунакот општи со него на јазик разбирлив за двајцата. Во поемата *Крале Марко, ѿ вѣторѣиѣ* коњот Шарец е претставен како сведетел на сите настани на кои преку ретардации се навраќа Марко Крале и добива функција на лик кој ја потврдува вистинитоста на кажаното. Но, од друга страна, коњот е другата половина на јунакот, неговата свест и совест, неговото алтер его: „*Не клони духом*“ – *ми вели*

Шарец / „Така рекле сѝарийѝе“ - / Пак ќе дојде нашето време. Таа врска меѓу јунакот и коњот е издигната на ниво на единство на два лика, кога се брише релацијата на подреденост, коњот станува супститут на ликот на јунакот. Ликот на јунакот коњаник е лик познат и во индоевропската епска поезија, а голем број детали зборуваат за непосредната врска со византискиот еп за Дигенис Акрит (Митевски 2021: 236-237).

Фолклорната предлошка функционира како палимпсестен текст од кој се исчитуваат веќе познатите мотиви. Авторот сосема свесно се повикува на основните одлики на македонската епска песна: возвишениот стил на пеење, епскиот начин на изразување, повторувањата, ретардациите, инверзијата, епитетите, компарациите, стилските обележја, формулите и слично. Но, не се тоа доминанти кои го преоптоваруваат текстот, напротив тие само се појавуваат повремено како индикатори за постоењето на епската песна како предлошка. Поетската вертикала е длабоко вкопаната во епската песна за Крале Марко, но во висина таа се разгранува во убава лирска песна со универзална порака. Авторот прекрасно ја надоградува поемата на темелите на фолклорната предлошка, татковиот и мајчиниот благослов, легендата за сите негови битни, порази и победи и она што станува точка на пресврт, заспивањето под дрвото и средбата со самовилата русалка кој го дои од десната боска и му дава сила:

*Слабосилен ѝака, беше сум засѝал ѝод едно дрво,
арно ама, од умора ѝусѝа, беше не сум вишиол
дека се ѝоѝодило ѝокму ѝоа дрвоѝо
за кое кажуваа оѝи ѝука самовили се врѝеле
демек нивно ѝреноќиѝиѝе било.*

Пробудениот Марко и гледал и слушал и знаел низ што сѝ поминал неговиот род, сега се враќа за да ни го каже неговото претсказание, за да нѝ предупреди дека е дојден часот за божјото откровение: *Би сакал да ја сменам сликаѝа ѝиѝо излеѓува ѝред мене / бидејќи ми ѝи ѝреврѝува цреваѝа од јад.* Претсказанието на Крале Марко е последниот дел од поемата, оној дел во кој визијата станува застрашувачка слика. Дојден на брегот на Новата земја во која ги *камшикувааѝи ѝоинаквиѝе*, Марко плови мачен од *нејасноѝо ѝрейѝчувсѝиво дека ниѝиѝо не е исѝо/и дека ниѝиѝо нема никоѝаш да биде чисѝо (се извинувам, не чисѝо ѝуку исѝо)*. Да ја почитуваш божјата сила како единствена создателна

енергија од која е создаден светот, значи истовремено и да се плашиш од неа како сила која истиот тој свет може и да го уништи. Направениот грев (намерна или ненамерна грешка) подразбира и подготвеност да се поднесе страдањето, за да се стигне до духовната рамнотежа, без која човекот не може да се помири со себеси и со светот. Страдањето подразбира поднесување жртва, јагнето на светот еднаш беше понудено и земено за спасение на сите нас. Зарем го забораваме неговиот плач?! И на крајот повторно се враќаме на единствената христијанска вистина која авторот ја преточува во стихови, *само со ѿокајување ќе то ѿоми-неме ѿрнливиоѿ ѿаѿи којшѿио води кон Небесниѿе убавини*.

Крале Марко е нашиот Ахил, Гилгамеш, нашиот Дигенис, јунаците со претстави на натчовек кои на крајот, соочени со единствената вистина за минливоста на животот и неизбежниот крај, остануваат да бидат само луѓе. Разголени до бесрамност, обесилени и со падната круна, продолжуваат на живеат како слика и опомена за тоа колку сме мали и ништожни. Аморфна, безобразно комфорна и апатична, таква станува душата на поединецот која обезболена не може да преземе акција, за да се промени себеси и да ја заслужи убавината на животот. Залудни ли се обидите, книжевноста да ја претвориме во ров, во кој ќе се сокриеме од ужасот на светот и само повремено ќе креваме глава за да видиме дали непријателот се откажал од своите намери?! *Плевел/јачмен, истио/чистио, божесѿивена комедија/божесѿивена убавина* – репрезентативни опозити за она што сме и она што треба да бидеме, она што го правиме и она што би требало да го правиме, она што висински сме и она што потајно го посакуваме. Нашата реалност е посеана со плевел, кој од нашите души пушта корен дур до земјата и не влече надолу, како камен врзан за врат. Исти сме сите, затоа на сцената сме комедијанти пред публика гладна за сензации. И дотука сме сите исти, освен оние малкумина кои упорно и постојано расфрлаат јачменово семе, за да еден ден, кога ќе се помрачи светот, имаме со што да се прехраниме.

Во пеколот на човековата деструктивна сила, душата бара пат како да излезе чиста и непорочна. Се опира, протнува, вовлекува и смалува. Отпорот, стаменит и простум воден, му доликува на човекот, тој отпор му дава смисла на нашето постење. Смртниот човек оставен на врвот на планината е постојано камшикуван од силата на животните ветрови

и бури. Се бори со луѓите што беснеат во неговиот душевен свет, таму тие корнат, уништуваат и срамнуваат сè човечко. Од надворешните бури можеби и можеме да се сокриеме, потулено и кришум да чекаме да поминат, но од бурите што беснеат длабоко во нас, не можеме, тие се постојано во нас. Борејќи се до премаленост, сепак продолжуваме да постоиме, безрасудно повторно 'ртиме и изникнуваме, вишнеејќи кон небото. Маркокралевски ни се и клетвата и судбината!

Литература:

- Анчевски, З. 2007. *За традицијата*. Скопје: Магор.
- Витанова-Рингачева, А. 2021. *Арајоџи – археџиџи или сџоделена вредносџи во кулџурнаџи мемориџа на балканскиџе народи*. Во: *Балканоџи и балканскиџе народи – џаралели во исџориџаџи и во современосџа*. Струмица: НУ Завод и Музеџ – Струмица, 157-170.
- Ѓурчинов, М. 1976. *Песна сџироџа и џросџа*. Во: *Криџички сведошџива за новаџа македонска лиџераџура*. Скопје: Култура, 89-92.
- Ковилоски, С. 2019. *Крале Марко џо виџорџаџи*. Охрид: Центар за култура „Григор Прличев“.
- Митевски, В. 2017. *Сенкаџа на Марко Крале*. Скопје: МАНУ.
- Митевски, В. 2021. *Марко Крале и визанџискиоџи еџски хероџ-коџаник*. Скопје: Спектар бр.77, 235-241.
- Мицковиџ, С. 2003. *Крале Марко*. Скопје: Слово.
- Младеновски, Р. 2012. *Романескна мозаична комџозиџиџа*. Скопје: Современост бр.61, 179-182.
- Пенушлиски, К. 1983. *Марко Крале. Леџенда и сџварносџи*. Скопје: Мисла.
- Старделов, Г. 1990. *Одземаџе на силаџа*. Скопје: Мисла.
- Ќулавкова, К. 2018. *Синкреџична инџерџреџаџиџа на џеснаџа „Марковиоџи манасџиџир“ од Блаже Конески*, Во: *Метџоди и џолкувања на книжевнаџа херменевџика, џом I*, Скопје: МАНУ, 43-66.

Ana Vitanova-Ringacheva

A PICTURE COPIED FROM OLD TIMES

(On the poem “King Marko, for the second time” by Slavcho Koviloski)

Summary

In the text, we refer to the poem “King Marko, for the second time” by Slavco Koviloski. The author Koviloski makes a kind of deconstruction of the character of King Marko, but from the aspect of self-discovery, self-finding and a contextual reading of the character in relation to the text. Such a postmodern reading of a historical–legendary figure extracts all the human content that the character carries within.

Keywords: King Marko, hero, poem, tradition.

**„СПЕКТАР“ МЕЃУНАРОДНО СПИСАНИЕ ЗА ЛИТЕРАТУРНА НАУКА
“SPEKTAR” INTERNATIONAL LITERARY SCIENCE JOURNAL**

Издавач / Publisher

Институт за македонска литература – Скопје / Institute of Macedonian Literature – Skopje

За издавачот / For the Publisher

д-р Наташа Аврамовска / Natasha Avramovska, PhD

Лектор / Lecturer

д-р Весна Костовска / Vesna Kostovska, PhD

**Преведувач и лектор на резимеата на англиски јазик / Translator
and proofreader of English summaries**

д-р Калина Малеска / Kalina Maleska, PhD

Печат / Print

MAR-CAЖ, Скопје / MAR-SAZ, Skopje

Тираж / Copies

150

Скопје / Skopje

2023

Списанието е застапено на

www.spektar.edu.mk

Central and Eastern European Online Library

www.ceeol.com